

David G. Williamson, *The Polish Underground 1939–1947*, Barnsley: Pen & Sword Books Ltd, 2012, ss. XIV, 242.

Zagadnienie polskiego ruchu oporu w trakcie II wojny światowej pozostaje jednym z najbardziej dyskutowanych w polskiej historiografii. Ze względu na dzieje Polski po II wojnie światowej w dyskusji tej fakty często mieszają się z mitami, a na dodatek tajny ze swej natury charakter polskich struktur konspiracyjnych często sprawia, że informacje, jakie posiada historyk, są niekompletne. Nie pomagają także próby włączania historii w aktualne rozgrywki polityczne, co powoduje, że historyk często wciągany jest w swoistą patriotyczną licytację.

W tym kontekście niezwykle cenne są książki poświęcone polskiemu ruchowi oporu pisane przez zagranicznych autorów. Mimo że czasem brakuje im głębszej wiedzy o niektórych zagadnieniach, nie są zaangażowani w wewnętrzne polskie spory i często są w stanie stworzyć bardziej obiektywny opis zjawisk, o których piszą.

The Polish Underground 1939–1947 Davida G. Williamsona jest właśnie tego typu książką. Nie jest to pierwsza publikacja tego autora poświęcona historii Polski. W 2009 roku napisał *Poland Betrayed: The Nazi-Soviet Invasion of 1939*¹. Co więcej, zajmuje się on także historią Niemiec² oraz innymi zagadnieniami z historii Europy w XX wieku. Jest to więc osoba posiadająca odpowiednią wiedzę, by umieścić opisywane wydarzenia w szerszym kontekście.

Recenzowana praca liczy 240 stron i ukazała się w serii wydawniczej *Campaign Chronicles: Second World War* wydawnictwa Pen & Sword Books Ltd. Jest to seria mająca na celu przybliżenie zagadnień związanych z II wojną światową w przystępnej formie przeciętnemu czytelnikowi. Z racji tego pozbawiona jest części aparatu naukowego, jak chociażby przypisów. Posiada wykaz źródeł, które jednak obejmują tylko publikacje i dokumenty w języku angielskim, co biorąc pod uwagę tematykę książki, może odrobinę dziwić. Warto jednak zaznaczyć, że równocześnie oznacza to, iż opiera się często na źródłach niewystępujących zazwyczaj w polskich publikacjach. Oprócz szeregu wspomnień³, monografii i syntez autor wykorzystuje bowiem zaskakująco zasobne zbiory archiwalne Imperial War Museum oraz The National Archives w Londynie. Nie zapomina także o polskich instytucjach historycznych mających swoje siedziby w Zjednoczonym Królestwie, jak Studium Polski Podziemnej oraz Instytut Polski i Muzeum im. gen. Sikorskiego w Londynie.

Efektom takiego doboru materiału źródłowego jest książka, która przedstawia brytyjskie postrzeganie Polskiego Państwa Podziemnego i jego działalności, ale dodatkowo wzbogaca je o polski punkt widzenia, skądinąd często sprzeczny z percepcją naszych wojennych sojuszników.

Duże partie tekstu poświęcone są polskiej aktywności wywiadowczej i dywersyjnej na terenie całej Europy, z największym naciskiem na Bałkany oraz Francję. Działalność ta z perspektywy Polskiego Państwa Podziemnego nie była tak istotna jak konspiracja w kraju, jednak jak wynika

¹ D.G. Williamson, *Poland Betrayed: The Nazi-Soviet Invasion of 1939*, Barnsley: Pen & Sword Books, 2009, ss. 228.

² D.G. Williamson, *Germany Since 1815: A Nation Forged and Renewed*, Houndmills–New York: Palgrave Macmillan 2005, ss. 512; D.G. Williamson, *Bismarck and Germany 1862–1890*, Harlow–New York: Longman, 2010, ss. 224; D.G. Williamson, *Third Reich*, Harlow–New York: Longman 2011, s. 202.

³ Są to głównie relacje osób, które po II wojnie światowej trafiły do Wielkiej Brytanii i których wspomnienia ukazały się tam w języku angielskim, przykładowo generała Tadeusza Bora-Komorowskiego czy Jana Nowaka-Jeziorańskiego.

z dokumentów, punkt widzenia brytyjskiego Foreign Office, SOE⁴ czy chociażby Air Ministry był odrobinę inny. W książce przewija się także regularnie kilka osób, często cytowanych przez autora, jak lekarz ze Szczepieszyna, doktor Zygmunt Klukowski czy hrabia Rafał Smorczewski.

The Polish Underground posiada dość specyficzną konstrukcję, na którą składają się trzy rozdziały, z których pierwszy i ostatni pełnią odpowiednio rolę wstępu i zakończenia, zaś większość treści skupiona jest w środkowym. Każdy z nich zawiera dużo krótkich podrozdziałów poświęconych konkretnemu zagadnieniu lub okresowi. Całość uporządkowana jest chronologicznie i tematycznie.

Pierwszy rozdział, *Background*, poświęcony jest sytuacji politycznej i społecznej Polski przed wybuchem wojny, kampanii wrześniowej oraz oblężeniu Warszawy, a także organizacji Generalnego Gubernatorstwa (GG) oraz sowieckiej strefy okupacyjnej. Ponadto omawia działalność polskiego rządu emigracyjnego we Francji, kontynuowanie ruchu oporu na terenie Polski, m.in. przez oddział majora Hubala, oraz pierwsze próby konspiracyjne, a więc zorganizowanie przez generała Michała Tokarzewskiego-Karaszewicza Służby Zwycięstwu Polski oraz Związek Walki Zbrojnej.

Drugi, największy rozdział, *Campaign Chronicle*, poświęcony jest różnorodnej działalności Polskiego Państwa Podziemnego oraz innych polskich organizacji konspiracyjnych na terenie całej Europy, od momentu upadku Polski we wrześniu 1939 roku do wiosny 1945, gdy zakończyła się niemiecka okupacja. Jak było to już wspomniane wcześniej, polskie możliwości wywiadowcze oraz dywersyjne na terenie Bałkanów oraz innych krajów Starego Kontynentu budziły żywe zainteresowanie brytyjskich służb dyplomatycznych oraz specjalnych i liczne podrozdziały poświęcone są właśnie tym zagadnieniom.

Gros treści traktuje jednak o działalności konspiracyjnej na terenie GG oraz strefy sowieckiej. Omówiono pokrótce sposoby pozyskiwania środków na taką działalność, pomoc Żydom, szkolenie partyzantów, przekształcenie ZWZ w Armię Krajową, problemy związane ze zrzutami z Anglii oraz wiele innych. Sporo miejsca poświęcono także wpływowi ZSRR oraz wspieranym przez bolszewików partiom i grupom partyzanckim. W rozdziale wspomniane są także najważniejsze operacje AK, takie jak „Wachlarz” czy „Burza”. Także w tej części książki omówiony został wpływ zbliżającego się frontu na polską konspirację, powstanie warszawskie oraz sposób przejmowania kontroli nad polskimi terenami przez Armię Czerwoną oraz NKWD.

Rozdział trzeci, *Aftermath*, poświęcony jest sytuacji, jaka zaistniała na terenach Polski po wyparciu Niemców wiosną 1945 roku. Omawia rozwiązanie AK i działalność „NIE”, próbę ugody z komunistami, podjętą przez Stanisława Mikołajczyka, referendum z roku 1946 oraz późniejsze wybory, w których wyniku ostatecznie całą władzę przejęli komuniści.

Książka Davida G. Williamsona posiada szereg zalet. Z perspektywy polskiego czytelnika cenna jest w niej przede wszystkim „zewnętrzna” perspektywa, pozwalająca dostrzec, jak osoby postronne, w tym przypadkiem brytyjscy oficerowie i politycy, postrzegali polskie spory wewnętrzne, zarówno w łonie rządu emigracyjnego, jak i w gronie samej konspiracji w kraju, a także ich ocenę wydarzeń, które miały miejsce w Polsce w trakcie okupacji. Autor często korzysta z dokumentów, które nie pojawiają się w polskich opracowaniach.

Z punktu widzenia anglojęzycznego odbiorcy książka ta jest zgrabną, zwartą i wewnętrznie spójną syntezą poświęconą rozbudowanemu i wielowątkowemu zagadnieniu, jakim był przecież polski ruch oporu w trakcie II wojny światowej. Pozwala mu ona stosunkowo „bezboleśnie”

⁴ Special Operations Executive (Kierownictwo Operacji Specjalnych), brytyjska agencja rządowa, której zadaniem było prowadzenie niekonwencjonalnych działań na terenie okupowanej przez Niemców Europy.

poznać i zgłębić temat, bez wątpienia bardziej egzotyczny dla przeciętnego Brytyjczyka czy Amerykanina niż chociażby francuski ruch oporu.

Warto także zwrócić uwagę na fakt wyzierający już z samego tytułu, jakim jest pociągnięcie przez autora narracji do roku 1947, a nie zakończenie jej w maju 1945. Świadczy to o jego zrozumieniu sytuacji wewnętrznej ówczesnej Polski oraz faktu, że nie wszędzie w Europie wojna zakończyła się razem z kapitulacją nazistowskich Niemiec, a pokój nie dla wszystkich mieszkańców Starego Kontynentu był równoznaczny z wolnością.

Obok swoich zalet książka posiada jednak także wady. Najbardziej irytującymi i rzucającymi się w oczy polskojęzycznemu odbiorcy są liczne literówki w nazwiskach bohaterów wydarzeń opisywanych przez autora. O ile można jeszcze zrozumieć błędy w zapisie personaliów ludzi pojawiających się jako szeregowi przedstawiciele konspiracji w brytyjskich dokumentach z czasów wojny, to jednak pomyłki w imionach i nazwiskach osób takich jak generałowie Władysław Sikorski, Kazimierz Sosnkowski czy prezydent Władysław Raczkiewicz są niedopuszczalne⁵. Czasami mylnie zapisane są także nazwy miast⁶.

Autorowi zdarzają się także tu i ówdzie drobne błędy merytoryczne, jak np. informacja o zdobyciu przez AK dwóch czołgów Pzkw VI „Tiger” w trakcie powstania warszawskiego⁷. Podobnie jak inni anglojęzyczni autorzy, Williamson pozbawia także SS Obergruppenführera Ericha von dem Bacha-Zelewskiego jego polsko brzmiącego nazwiska⁸ i przedstawia go po prostu jako von dem Bacha. Co ciekawe, jego oryginalne nazwisko pojawia się w indeksie, lecz w błędnej formie Zeliwski⁹.

Z perspektywy polskiego czytelnika niektóre wątki i wydarzenia omówione zostały przez Williama bardzo pobieżnie¹⁰. Ciężko jednak czynić z tego zarzut, jeżeli pamięta się o popularnym charakterze jego pracy oraz ograniczonej liczbie stron, wynikającej zapewne ze standardów serii wydawniczej, w której książka została opublikowana.

Podsumowując, *The Polish Underground 1939–1947*, choć nie pozbawiona błędów, jest solidną, sprawnie napisaną książką, która spełnia swoją rolę, jaką jest przedstawienie historii polskiego ruchu oporu w trakcie II wojny światowej anglojęzycznym czytelnikom¹¹. Choć pozbawiona patosu, nie odmawia ona heroizmu swoim bohaterom, a jej ogólny wydźwięk jest zdecydowanie pozytywny. Jako pozycja popularnonaukowa nie wniesie prawdopodobnie ona zbyt wiele dla specjalistów tematu, warto jednak zwrócić uwagę, że – jak to zostało już wspomniane – „brytyjska perspektywa” wylaniająca się z dokumentów Foreign Office czy SOE może przedstawić jakieś nowe wątki.

Jarema Słowiak

⁵ D.G. Williamson, *The Polish Underground...*, s. 114–115, 237.

⁶ Na przykład na sąsiednich stronach książki pojawiają się *Poznań* i *Posnań*: David G. Williamson, *The Polish Underground...*, s. 15, 16.

⁷ Autorowi chodziło najpewniej o zdobycie przez powstańców czołgów typu Pzkw V „Panther”, co opisuje chociażby Norman Davies, *Rising '44 'The Battle for Warsaw'*, London: Macmillan, 2003, s. 281.

⁸ Tylko jako von dem Bach przedstawiany jest także chociażby w: N. Davies, *Rising '44 'The Battle for Warsaw...*, s. 752; R. Forczyk, *Warsaw 1944. Poland's bid for freedom*, Oxford–New York: Osprey Publishing, 2009, s. 96.

⁹ D.G. Williamson, *The Polish Underground...*, s. 237.

¹⁰ Chodzi tu głównie o działalność partyzancką, zwłaszcza duże operacje na wschodzie kraju.

¹¹ Na aspekt ten zwraca uwagę autor recenzji książki w czasopiśmie polskiej emigracji w Wielkiej Brytanii „Cooltura”: P. Dobroniak, *The Polish Underground 1939–1947*, „Cooltura”, 7 lipca 2012.